

"Şəbi-hicran" üstə

Çox hörmətli "Ədəbiyyat qəzeti"nin hekayə müzakirəsinə start verdiyini və bu layihəyə məhz "Şəbi-hicran"la başladığını sözügedən qəzetin şəxsi-mə olan hörmətinin bir ifadəsi kimi qəbul etdiyimi və o üzdən də təşəkkürlərimi çatdırmasam, düz olmaz. Ədəbi prosesə əlavə rəng qatmaq, onu dirçəltmək baxımdan bu cür təşəbbüslər olduqca gərəklidir. Bu işdə yazıcı və səirlərin əməyi nə qədər danılmaz olsa da, keçmiş şöhrətini qaytarmaqla "Ədəbiyyat qəzeti"ni yenidən ədəbi ictimaiyyətin diqqət mərkəzinə çəkməyi bacaran baş redaktor Azər Turanın da zəhməti unudulmamalıdır. Onu və bir aydan bəri əziyyətə qatlaşıb müzakirəyə qoşulan bütün tənqidçi dostlarını ağır-əziz eləmək indi də mənim borcumdu. Bir müəllif olaraq bəri başdan onların hər birinə minnətdarlıq edirəm.

ƏLƏBBƏS

Qarşısında "Şəbi-hicran"ı haşr olummuş alru rəy var. Onlardan təki biri - Ramazan Sıracıoğlu'nun "Ayrılıq"ı (2014, Türkiyə) müzakirə tərqi ilə yazılmayıb. Əgər Rüstəm Kamalla Nərgiz Cabbarlının rəyləri olmasaydı, həm bu yazının sərləvhəsi, həm də məzmunu tamam ayrı sayaq ola bilərdi. İllah da heykəyə fərqli mövqə sorğılöv Tehran Əlişanoğlu, Üli Babasoy və qışmon də Elnarə Akimovaya görə. Bir müəllif kimi razı qaldığım cəhət o oldu ki, sərləhdə qərəz görüldü, ənənəvi tənqid formatından uzaq rəylər oxudum. Bəzi məqamlarda havası duyulsa da, sonda "təəssüf ki, əsər nüqsanlardan da xali deyil" mündəricəli cümlə tiplərini rast gəlmədim.

Maraq doğuran digər cəhət: bir müəllif üçün qarənliq qalan və ya sual doğuran məqamlara bir çox hallarda digər həkərlərinin yazısında aydınliq gəldiyindən onlara təkrar qayıtmağa ehtiyac olmadı, yoxsa həcmin iki-üç bu boyda olacağı tam şəksiz idi. Bütün hallarda müzakirənin baş tutduğu və normal keçdiyi zənnindəyəm. Hazırda oxuduğunuz bu sətirli də kiməsa cavab vermək üçün yazımarın; ona görə yazıram ki, redaksiyanın şəti belədi. O mənada ara-sıra səsləndirməli olduğum qışmon narazı fikirləri də müəllifin cavab haqqından daha çox, "Şəbi-hicran"dan yazılış yəddicini rəy kimi qəbul edin.

Ondan başlayım ki, yazılarını əksər vaxtlar abrakadabra (məsələn, bambarıya kerqudu) kimi oxumağa alışdıqım T.Əlişanoğlunun olduca aydın cümlə tipi bu dəfə məni sədəcə heyərləndirdi: "Bələ". Ardında da "Şəbi-hicran" hekayəsini sıradan bildirdim". Preventiv zərəbdən dərhal o nəticəni çıxarmadım ki, o, hətta Tehran düşündüyündən də zay imiş. Başqa bir məntiq də var axı burada. Amma professorun birbəsa hədəfə tüşlədiyi "Şəbi-hicran" mənə boyat göründü. Çox boyat? qonaqı artıq onun anonsu idi ki, gözünü çək, hekayəni ilahidən sədəv səviyyəsinə qaldıra biləcək arqumentlər tapılsa belə, yəno onu xilas cləyən deyil.

Nəticəsi səbəbdən əvvəl söylənen fikrin isbatını çox intizarla izləsəm də, o boyatlığın mövzuyamı, müəllif yaşamasınamı və ya dil arxaklığına aid olduğunu axıracan bilirdim.

Vallah-billah, belə tənqid, belə təhليل olmur, ay qələm əhli. Bələ münasibət çox köhnəlik, kitaboxuyar dostlar. Dəli-sübut olmandan danışımaq, ossaləndirilməyən həkəmlər vermək, hər şeyi şəxsi arşına cləmək ədəbi tənqidirdisə, görək onda Əlişanoğlunun no vaxtsa əğına gələn "tənqidçilik, bir başqısı yuyurtulmaya onun əvəzinə qaqqıldayan adamlar" sözüünü nə də qoribilyə salmaq. Bunu həm də maraq üçün soruşuram, necə olur, Tehran resenziyasının lap əvəlinə, ortada heç bir səbəb olmaya-olmaya götürüb koskonkas yazır ki, "ağı, mon bu Əli

müəllimi heç səvəmdim". Niyə? Oğul-uşağının goləcəyi üçün biganə qalması bacarmayan tipik Azərbaycan ziyalısının obrazı olduğuna görə? Layıqatını onun-bunun qarşı-sında artistlik cləməkdən üstün tutan əblurli bir kişi olduğuna görə? Ya əcelin yaxınlaşdığı hiss etdiyindən iyrimə beş ki bir ailənin əgri-acısını sıra nəfəri kimi çəkən pianonun dostuna bağışlamaqla onun oyuncuğa çevrilməyini imkan vermədiyinə görə? Əli müəllimin "günahı" ələ-əlsə yalnız bundan ibarətdir. İndi təhليل qardaşımız təbiətin duyğusal bir adamı sevbə bilmiş, artıq hər şeyin arxında qaldığı, heykəyaya dəyişiklik imkanlarının heçə endiyi bir vaxtda mon no cləyə bilim? Görəsən, Əli müəllimin ailəuşağı ilə bərabər, illərlə o qapıdan bu qapıya-bu qapıdan o qapıya əzəblə sürüldüyü o pianonunu içib, günün birində balta ilə parça-parça cləsaydı necə, onda yaxşı olardı? Əslində bunu etmək ona həm də sərf idi axı: hər mərtəbəyə görə beş nəfər pozavəngə on beş manatdan cədəmək xəstə Əli müəllimin nəyi-nə lazımı idi, görəsən? Vallah, bu Əli müəllim heç zamana adanı deyilmis! Bələ adanı əlahəzret tənqidçisi olmasın, lap bir başqası olsun, no deyib "sevəson axı". Tək clə monəvi zənginliyə, iç dünyasına görə adanı səvərlər?

"Motnin həqiqəti"ndə isə bu adama hüsn-rəğəbtinin yoxluğu, ələ bəlsin, başqa şeyə gərdi: Əli müəllim yazıcıdı axı. Tehran bun rahmətlik Rafiq Tağınnı təbiri ilə vaysınayməsa deyir və bundan pejmürdə olduğuna da gizlətmir. İş ki bu yerə çatıb, onda mon niyə gizlədim? O cümləni (ağı), mon bu Əli müəllimi heç səvəmdim" oxuyandan sonra no illah cləsam də, Əli müəllimi Ələbbəs, yəni bəndeyi-fəqirinin ismi-şərifli kimi oxumaya bilirdim. Əgər Tehran dəsaydı ki, Ələbbəs müəllimi səvəmdim, çox səmimi və mardəna bir jest etmiş olar və mənim də ona hörmətim birə-bəş artardı. O, Əli müəllimi səvəmdiyini əçaqə deyir, amma niyə səvəmdiyini heç üstüörtülü də demir. Əşidirdəyə ki, təhليلçiyə obrazı da bir oxucu olaraq yaxınə buraxa bilmədim, hiss cləyirəm ki, onu da Əli müəllimə görə cləyir. Çünki Tehranın, adına "stenoqraf" dediyi bu adam Əli müəllimin qızıdır. Amma təəssüf ki, dostumuz niyəssə onun əqlən olduğuna zənn edir. Heç bilirmirəm, müzakirəyə bilirməzə dəxi olmadığı halda, onun cinsini müəllim etməyə Tehranı no vadar edib?

Deyəson, burda həyəsiziz cüşümək olmayacaq. "Hiddət və hay-küy" romanını oxuyub müəllifin üstünə gələn şəxsi redaktoruna Folknerin sözü o olar ki, onu bir də oxusun. İfadəsi ikinci dəfə toqrlarından Folkner kölnə dinstə etməyə cəni məsləhəti verir. Redaktorun üçüncü cəhdi də heç nəyi dəyişməyincə məşhur yazıcı son təvsiyasini verir "Bir daha oxuyun"

Mon T.Əlişanoğlunun vicdanlı söz adımı

olduğunu əvvəllər də demişəm, indi də o fikirdəyəm. Əgər monəviyyatın bu qədər aşındığı bir zamanda kimsə, səhbət tək Tehranı gətirmir, iş-gücünü buraxıb da kitab oxuyursa, tam səmimi deyim, ona yalnız ağı düşür. Əvəzində o daha faydalı bir iş görə bilər axı. Amma mən Tehranın bir söz adımı kimi dəyərinin bundan da ziyadə onda görmüşəm ki, bir çox adı-santi həkəmləri kimi (səhbət qotiyən hazırda müzakirəyə qoşulanlardan gətirmir) möhtəşəm ədəbiyyat sarayında qənarı tənəfir qoyub, onun böyür-başına dolanları vəsfləməyi, həmişə əbir-həyəsini qorumağa çalışıb. İllər öncə "Qaraqovqav

Tənqidlərə

çölləri"nin müzakirəsi zamanı məni qarəgürəh ayağına vermək istəmədiyimi necə etiraf etməyə bilərəm? Hərçənd, o sözüünü daha əvvəl qələmə aldığı birə səhifəlik "Biteməyən səvəsin yeni səhifələri" adlı yazısı ilə cəsarətlə, tutarlı, həm də çox sanballı demədi. Dəfələri vürğuləmədən çökünmədiyini (Ələbbəs sosial-psixoloji nəsrin ustasıdır, həm də o nəhəli ustadıdır) ayırtmış da o məqalədəndir.

Əfəs ki, "Motnin həqiqəti"ndə lazım olmayan məsələlərə baş qatmağı, bəzi hallarda isə onlara qeyri-cəmi və səriştəz yazınəma sonda Tehranı əsas məqsəddən yayındırıy. Məsələn, hədisələri pis-yaxşı cəzələdiyini yerdə nəstəli bir duyğunun tərənümünə həsr olummuş mövzuda kəskin-dramatik anklar vəd cədan məqamlar axtarmaq, adı verilən ənanın ismini aramaq, təhليلçiyə qarşı əsi münasibət, müəllifi muğəmin səvəmlənin piano yox, tar olduğuna başa salmaq, mötəzili nida və sayısız-həsəbsiz dirnənarası səz və ifadələr... tək mətləmi yox. Azərbaycan dilində də vəhid ədəfə ifadə olunur: məhiyyəti bir yana qoyub, dağa-daşa düşmək. O boyda həməgəmdən sonra müəllifdən soruşulsə ki, nəyin hicran gecəsidir bu, onda belə çıxırmı, mon bu hekayənin adını, çox rahətca, heç bir əzəb cəkmədən lap "Hopst" da qoya bilərimizmi?

"Motnin həqiqəti" ilə bərabər, razılaşmadığım məqamlar "Əşyaların ruhunu itirmək" (Ü.Babasoy) və "Şəbi-hicran"ın uğuru və uğursuzluğu" (E.Akimova) yazısında da var. Gələcəyini istəmədi tənqidçisi olacağına zərərcə şübhə etmədiyim və cüzümə dost bildiyini Üliünni T.Əlişanoğludan fərqli olaraq təhليل müstəvəsinə cəkmək istədiyini məsələlər, ümumən, elmi prinsipi doğrulsa, intəhası mətnə ifrat nəzəri aspektdən yazınəma üsulu

bəzi hallarda bir-birinə zidd rəylərin ortaya çıxmasına səbəb olub. Bəxaq: "Ələbbəs hədisələrin xarakteristikasını verir, bəsit informasiyalar yüklyör mətnə. Bu qədər həssas və kədarli bir mövzunun gəzəlliyi, duyumu mətnədə görünür". "Həyatın fərqli yaş dövrlərində əl əlvən situasiyalar hekayənin bir yerində olduqca gəzəl işlənilib", "Ələbbəs hekayənin quruluş estetikasında maraqlı, cəzibədar bir əura yarada bilməyib"; "Bax, bu məqamda Ələbbəs psixoloji estetikə yaradır"; "Həyatın özindən doğan gərəçliyin ədəbi

koşı yaradır"; "Ələbbəs qələmində bu cür incə hissələrin, duyğuların qarışığı, ədəbi xəritəsinə cəkmək istəməsinə səhid oluruq"; "Əslində Əli müəllimin tələyinə çevrilən pianon əhvalatı da gəzildir... Əli müəllimin xarakterini də nəgimə kimidir" və s...

Həmişə nəsrinin dünya bina olandan "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" dərsliyini qarşıma qoyub onun əsasında lap qotur bir hekayə yazdığını kimsə əstadən da ələ, dəyər bilirmi? Əksinə, bu cür təhليل üsulu ilə hətta ən klassik hekayəni belə çıxarda etmək mümkünkündür. Yaxşı ki, buru hiss cədəbəsinə bir məsələdən digərinə keçid ələdə sualı da cə Üli özü verir: "Kiçik hekayədən çox şey tələb etmirik mi?" ... İndi Mopassandan, Cexovdan misal gətirsəm, çox klassik olacaq. Yüksək meyarlar tələb etmiş olacam" - Buna oxşar fikir E.Akimovanın da royində səstəndirilib: "Bunlar bir roman siqletinə girişdirilməyşə yəşadım, biz 6-7 səhifəni çevərləyən hekayədənin həmin təəssürat-həzzi tələb cədo bilirmik".

Fikrimin davamına qaydıram: dünya nəsrinin divlərindən olan Cexov, Mopassan, ya cə Mirzə Cəli hənsi "qeyri-adi ədəbi quruluş malik" (Ü.B.) hekayəsi ilə yadda qaldı ki, "Şəbi-hicran"da mənim "maraqlı, cəzibədar bir əura yarada bilməməyimi" haqqında bəhs cəldiyimizi o "sədo və bəsit quruluş" (Ü.B.) mənə oldu "Prussiyalı əsgər", "İp", "Kəndə sətir", "Ay işığı", "Daş-qaş", "Rotşildin skripkası", "Məmurun gülmü", "Qılalı adam", "Hərdəməxət", "Poçt ustası", "Usta Zeynal", ya "Qurbanlı boy"? Günü bu gün də dünya nəsrinin iclilərindən sayılan bu hekayənin hər biri bixətli, birplanlı, sədo və bəsit (primitiv anlamında yox) struktura malik əsərlər idi. Onların dəyərli materialını (mövzunun) kalləsinə də cədan toxunan

